

Барбара Дудино
ПОВРАТАК У ВОРДЕНКЛИФ

Уредник
Зоран Колунџија

Назив ориџиналног издања
Tesla's Cottage – The Lost History of Wardencllyffe
(and how it was recovered), Barbara Daddino

Превела са енглеског
др Драгана Лазаревић

Copyright © Barbara Daddino, 2024.
Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2025.

Сва права задржана. Копирање, фотокопирање, умножавање и коришћење текста у било ком облику није дозвољено без претходне писане сагласности.

БАРБАРА ДАДИНО

ПОВРАТАК У ВОРДЕНКЛИФ

Заборављена историја
Николе Тесле у Ворденклифу
(И како је поново откривена)

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

„Сећање је сувишно: понавља знакове
како би град могао да почне да постоји.”

Невидљиви градови,
Итало Калвино

Предговор

Увек ме погоде Теслини портрети, та потпуно позната поза, благо нагнуте главе, с прстом упереним на слепоочницу. Свака фотографија је иста, безизражајна. Као да се човек никада није насмејао, никад није наљутио или заплакао; као да никада није био исцрпљен, увек смирен. На само два рана портрета, направљена када је Никола био у својим тридесетим, могу се разабрати неке емоције – самопоуздање, нада и трачак осмеха.

Повраћајак у Ворденклиф: Изгубљена историја Ворденклифа и како је поново откривена није ни формално научна књига, нити студија Теслине науке. Само се периферно бави принципима који стоје иза Теслиних изума. То је, заправо, књига о кратком времену када је Никола Тесла био становник Ворденклифа-он-Саунду, малог бањског одмаралишта на Лонг Ајленд Саунду. Делом историја, делом мемоари, а делимично и детективска прича, ова књига настоји да опише развој Николине личности током најважнијег периода његовог живота. Ово је прича о догађајима и оним познатим и оним нејасним, као и о месту где су се догодили. То је прича о кући чија је историја изгубљена. Та кућа је тренутно мој дом.

Када сам се доселила овде, мојим комшијама, ако су уопште и чули за Теслу, било је тешко да поверују да је живео у овој кући. Неки су отворено оспоравали идеју. Претходни власници су ми само рекли „да је ово била Теслина кућа”. Али шта је то тачно значило? Имала сам толико питања: Да ли је Тесла заиста живео у мојој кући? Колико дуго је био овде? Зашто је изабрао баш Ворденклиф? Какав је био његов живот? Ко су били његови пријатељи, његове комшије, његови непријатељи? Нико заправо није знао. Биле су потребне године да се та мистерија разреши.

Одговори нису долазили лако. Имала сам посла са човеком чија је визија била толико изванредна, његова достигнућа тако револуционарна, да су обично остајала у центру пажње у његовим биографијама, бацајући тако у сенку свако спознавање самог човека. То није кривица биографа; већ је то зато што је сам опсег Теслиног рада толики да захтева доста простора да би се описао. Такође, тешко је, ако не и немогуће, за већину да схвати његова високотехничка открића и иновације. У популарној култури, дакле, одсуство разумевања о томе ко је Тесла заиста био, испуњено је митовима. Он се наизменично сматра енигмом, шампионом, шарлатаном, па чак и ванземаљцем. Напоследку, на њега се гледа као на човека који је поражен. Тесла *никада није* био поражен.

Да бих пронашла одговоре на своја питања, морала сам добро да погледам у пукотине и међупросторе историје. Потрага за чињеницама одвела ме је у авантуру кроз прошлост док сам, састављајући делиће информација, повезивала људе и временске периоде и стављала их у контекст овог села и ове куће поред мора. Приказ моје потраге – мојих фрустрација, открића и узбуђења приликом откривања приче која је изгубљена пре више од стотину година – чини део ове књиге. Већи део, међутим, препричава оно што сам нашла: човека, неку врсту мог сустанара, који је живео и као део и одвојено од овог маленог села.

Речено је да је, када је Тесла умро, био пронађен у свом кревету у чарапама, како би му ноге и стопала биле топле. Али било је време на када му је песак ове плаже грејао ножне прсте. Пишући сада, на истом овом трему одакле је Тесла некада гледао у руб мора, можда док је рачунао закривљење Земље, надам се да ћу успети да повратим Ворденклиф, кућу и човека који је некада живео овде. У извесном смислу, он то и даље ради.

I ДЕО

Основе

Привиђење

Људи ме питају да ли постоји дух. Да ли је Чаробњак открио фреквенцију или неки скривени портал да би се вратио до нас. И осмехујем се. Не, нема духа у Теслиној колиби. Уместо тога, кућа у којој је живео док је експериментисао са својим великим преносним торњем, та иста кућа постала је дух. Иако сама зграда и даље постоји, њена прошлост је заборављена. Овде је Тесла водио приватни живот, сасвим одвојен од свега што је о њему надалеко познато. Овде је провео неке од најсрећнијих тренутака у свом животу. Такође, овде је претрпео своје најтеже ударце. Његова лична драма током времена које је провео овде, најважнијег и кључног времена у његовом животу, исписана је и повезана, донекле апстрактно, са догађајима из његове каријере. Као да приватна особа није постојала, као да није било Николе, није било Ника. Само проналазач, Тесла. На неки начин, само срце и душа човека избрисани су из сећања. Разумем то јер живим овде. Теслина кућа је такође мој дом.

Данас је то само још једна кућа у Шорам Вилицу, малој заједници на северној обали Лонг Ајленда. Комшије имају нејасно знање о његовој историји, али то је једва мало више од тривијалности. Када прођу, поздраве ме. Застану, поразговарамо о баштованству, или пустимо наше псе да се играју на неколико тренутака, па онда настављамо, свако са својим животом, игноришући историју куће – осим што месингана слова на плочи поред улазних врата, на неколико тренутака дневно када се на њих спусте сунчеви зраци, бљесну својом поруком: *Никола Тесла је живео овде*.

Када изговоре име Никола Тесла, људи помисле на научника и проналазача, визионарског генија. Они га не виде као особу, не као ја. А како би? Они не ходају сваки дан његовим стопама, не удишу исти морски ваздух, не гледају преко литице на исту плажу посуту

камењем, до Земљиног хоризонта који продире у душу. Улазим у кућу кроз иста врата, греје ме исти камин, седим на истом трему и посматрам галебове као што је и он радио. Ходам кроз село паралелно са његовим временом, стварајући у мислима рустични мост који је некада водио до куће, до гостионице у којој је Никола вечерао, до продавнице која је неко време била и пошта – видим све призоре које је Тесла видео док је ходао до своје лабораторије. За мене, Никола је свуда.

Први пут је стигао у Ворденклиф 1901. године у доби од 45 година. До тада, његова највећа достигнућа већ су била иза њега. Он је већ доказао постојање радио-таласа, измислио низ електричних уређаја. Док је још био у својим тридесетим годинама, регистровао је низ патената који су ушли у историју. Године 1891. одржао је предавање на Универзитету Колумбија тако запањујуће иновативно да је упоређено са проналаском точка. То га је катапултирало у редове водећих научника тог доба. Светлост Теслиних сијалица која је обасјала Светску изложбу у Чикагу 1893. године, довела је до тога да град Чикаго постане познат под именом „Бели град.” Само две године касније, 1895. године, покренути су његови полифазни генератори на Нијагариним водопадима, који су преносили струју на удаљености од двадесет три миље како би осветлили лампе и покренули машине широм Бафала. У исто време, Едисонова технологија није могла да преноси струју више од једне миље. Теслина наизменична струја буквално је променила свет. Направио је напредак у електротерапији и рендгенској технологији и патентирао кључне уређаје који су омогућили бежични пренос порука. У ствари, он је предвидео информационо доба; изумио даљински управљач и замислио ВИ (AI). И све то пре почетка двадесетог века. Па ипак, данас је Тесла у великој мери заборављен.

Заборављена је и заједница која је била овде. Ворденклиф је био место где би, да је његов пројекат торња успео, Тесла направио свој стални дом. Док је живео овде, он би пешачио миљу и по јужно од колибе до своје лабораторије. Лабораторија и даље постоји, окружена оградом од кованог гвожђа. Понекад видим људе како вире кроз решетке, питајући се да ли је зграда отворена. Неки читају информације које је на улазу објавио Теслин научни центар, организација која је сада власник имања. Други фотографишу. Неки посетиоци су

збуњени напуштеним и напола срушеним зградама на терену. Неки једноставно стоје и гледају у Теслину статуу коју је поклонила српска влада. У последње време, међутим, посетиоци застану и зуре у зграду или одмахну главом на штету коју је нанео недавни пожар. Скоро да је уништио лабораторију. Они обиђу цело имање. Затим се, један по један, одвозе у тишини.

Ако некада дођете да посетите лабораторију, након шетње, можете одлучити да се провезете кроз околину. Можда стигнете једног топлог јесењег дана, када наранцасто лишће покрене пламен на плавом небу. Када скренете са 25А, главне руте на којој се налази лабораторија, у својим лутањима открићете мали камени мост. Пролаз је толико узак да путем може да прође само један аутомобил. Можда ћете, мислите, наићи на железничку станицу Ворденклиф, али онда ћете се сетити да пруга више не допире овако далеко и да станица више не постоји.

Када пређете преко моста, наићи ћете на куће из свих претходних периода и сваког могућег стила, међусобно одвојених деловима шуме. Постоји неки мир у овим скромним домовима, као да су се удобно сродили са земљом. Судећи по архитектонским стиливима можете закључити да су неке од кућа старе један век. Да ли је Тесла путовао железницом из града до лабораторије, или је спавао овде, можда као гост у некој од кућа? Да ли би се сетио овог пута?

Са ваше десне стране наилазите на знак на коме пише: *ДОБРО ДОШЛИ У СЕЛО ШОРАМ*, и ваша нада спласне. Ово уопште није Ворденклиф. Ипак, настављате благом низбрдицом и стижете до онога што је данас центар села: раскрсница коју сачињавају две главне „артерије” заједнице: пут север–југ са кога сте управо сишли и попречна улица која, према вашој навигацији, скреће са правца исток–запад ка југу, водећи назад у лабораторију. Ту је добро место да паркирате и наставите разгледање.

Дуж ивичњака, са ваше десне стране, је лепо одржавани травњак отвореног фудбалског терена, затим ред високих живица, а иза угла, линијски ружичњак чије се богате руже розе боје нагињу над стазицом. Небројене птице цвркућу са високог дрвећа, стапајући се са ритмичким звуком тапкања кошаркашке лопте тап... тап... тап... који долире са друге стране улице. Пут се завршава мало напред, тако што се раздвоји на кратком булевару на месту на ком расте

се на ивици литице на којој је клуд, у овом или оном облику, одувек постојао. Фокус је, наравно, на води и стеновитој белој плажи која се непрекидно протеже миљама под небом које је најчешће дубоко и вртоглавоплаве боје.

Али, иако село наизглед отвара руке, тако и брани улаз посетиоцима. Испред вас је ограђено паркиралиште. Ваш избор је да ли ћете кренути попречном улицом која ће вас одвести даље од села или се окренути и вратити путем којим сте дошли. То јест, осим ако не уђете у малу алеју са ваше леве стране.

Радознали, вратите се у свој аутомобил и возите полако алејом, обраслом живицом. То је један прави лавиринт кривудавих уличица које се преплићу кроз оно што је данас познато као „старо село”. Зелено-бели путоказ гласи *Ворденклиф Пуџи*. Није баш историјски правопис, али ипак, траг. И питате се да ли се још нека скривена историја може открити. Знате да постоји. Само је ван домаћаја. Давна ера која се поново помаља. Мали простор изгубљен у времену. Можете га намирисати у посебном мирису ваздуха у Шораму. Мешавина мириса мора и трновитих ружа и нетакнутог тла литица. Историја која је процветала пре више од једног века. Историја која наставља да живи.

Горе, у пламену

21. новембар 2023. године, 19.00:

Не знам да ли сиће чули, али Теслин центар јори.

Имање је у њој уносно захваћено пламеном.

Био је то е-mail од комшинице. Уз њену поруку биле су и фотографије пожара. Брзо сам одговорила: „О, Исусе, не, нисам чула!”

12 ватројасних возила шамо

Не изгледа добро

Морала сам да кажем свом партнеру, Дену. Теслина последња постојећа лабораторија је горела. Изгледало је као да ће све бити потпуно уништено. Сећам се да сам у стању шока ушла у собу где је стајао ТВ. Плашила сам се да кажем Дену шта се догодило. Нисам желела да изговорим реч *вајра*. То би учинило још стварнијим оно што је изгледало као лош сан.

„Дене?”, погледао ме је. „Имам лоше вести.”

Нешто раније, Ден и ја смо уживали у задовољном и дивном дану. Марк Алеси, садашњи директор Теслиног научног центра који обухвата и Теслину лабораторију, позвао ме је само дан раније и питао да ли би могао да доведе генералног конзула Србије и бизнисмена који је допринео да се лабораторија стави под заштиту и очува. Иако наша кућа нема никакве везе са Теслиним научним центром, често смо у прилици да примамо посетиоце који дођу у лабораторију. Ден и ја смо од почетка одлучили да је наш дом био својеврсно Теслино уточиште, место где је његов ум могао да лута и где је могао да се опусти од притисака свог радног места. Баш из тог разлога држи-

мо нашу кућу одвојено од научног фокуса Теслиног центра. Уместо тога, трудимо се да одржимо приватну и срдачну атмосферу, каква је постојала у време када је Тесла живео овде, сам или када је повремено заваљао специјалне госте.

Око 2.30, два сата након што је требало да стигну, изненађено сам чула узбуђене гласове мале групе људи који су ишли до куће. Тој делегацији се придружило још петоро: амбасадор културе Србије (и недавно именовани помоћник министра културе и образовања Србије), репортер Танјуга (српске новинске агенције), још двојица страствених присталица Тесле, као и асистент Марка Алесија, задужен за фотографисање догађаја у научном центру.

Њихово узбуђење при уласку у кућу било је заразно. Нико од посетилаца није знао за овај преживели део Теслине историје. Кућа је једна од само четири локације на свету где је велики научник или живео или радио. Повела сам их у брзи обилазак јер је њихово време, инсистирао је асистент, било ограничено. Оно што је могло да буде лежерна посета, постало је ужурбано разгледање. Пожурили смо напоље како би могли да виде поглед на море. Стајали су тако на литици изнад обале, задивљени самоћом и пуном ширином хоризонта и замишљали Теслу како стоји на том истом месту.

Вратили смо се у кућу и отишли до некадашње Теслине спаваће собе. Ден и ја смо се побринули да је уредимо одговарајућим комадима намештаја – репликама тапета из тог периода, писаћим столом направљеним 1902. године (тада званим биро) и ручно рађеном светиљком на гас – али ништа од тога није било важно. Када је цела група ушла у Теслину спаваћу собу, зачуо се уздах радости. Само ноћ раније, окачила сам на зид слику Николе Тесле, урађене на великом комаду дрвета. Сliku нам је поклонио мајстор који је радио на кући, иначе страствени Теслин обожаваатељ. Посетиоци су били одушевљени. Зачуо се жагор на српском језику. Онда су заћутали и неколико тренутака једноставно зурили у собу.

Помоћник је наговарао групу, инсистирајући да не могу више да остану. Невољно су се окренули да оду, уз обећања да ћемо се поново видети. Оно што нико од нас није схватао је да се управо у тренуцима када смо се сликали у близини литице и стајали у Теслоној спаваћој соби, развијала трагедија. Непримећен иза затворених дрвених жалузина Теслине лабораторије, жар је тињао, тихо се продијајући

дуж зидова, док се дим гурао испод подних дасака. Лабораторија само што није букнула у пламен.

Те вечери сам рано отишла у спаваћу собу да читам и размишљам о овом веома лепом и задовољавајућем дану. Када сам укључила свој ајпед, одмах сам видела поруку о пожару. На прстима сам се искрала да кажем Дену шта се догодило. Не могу да објасним зашто, али осећала сам да морам да се крећем полако, тихо, као да би нешто у мени могло да се сломи. Чим сам Дену саопштила вести, обукли смо капуте и одвезли се у лабораторију, надајући се, иако са зебњом у срцу, да је штета мала.

Већ је био мрак. Киша је упорно падала. Брисачи ветробранског стакла раде ритмично и ударају неуморно. Како смо се приближавали лабораторији, кластер пулсирајућих светала био је непогрешив. Дакле, вест је била истинита. Лабораторија је горела.

Велики број аутомобила је већ био паркиран поред пута. Успели смо да се увучемо у простор директно испред Теслине статуе. Имање је било преплављено ватрогасним возилима, возилима хитне помоћи и сеновитим фигурама које су се наменски кретале по терену. Ватрогасци су усмеравали млазове воде у свим смеровима преко зграде. Пламен је до сада већ био угашен, али опасност да ће ватра поново избити још није била уклоњена.

Један од наших комшија је већ неко време био на месту догађаја. Док је одлазио, рекао нам је да је унутрашњост лабораторије потпуно уништена. Ватра, која је почела негде у поподневним часовима, распламсавала се два пута. Након што је наш комшија отишао, Ден и ја смо стајали на киши и у тишини, заједно са другим присутнима, гледали у приказ испред нас, док су осећања прелазила од стања шока до збуњености. Зид складишне зграде сачињен од клинкер-блокова који се наслањао на лабораторију зјапио је отворен. Да ли су зидови саме лабораторије у реду? Димњак, једини део лабораторије који је обновљен, био је очигледно неоштећен, али да ли је кров још увек нетакнут? Било је много ужурбане активности око огромне хрпе рушевина иза зграде, али не бисмо могли да кажемо шта су радници радили, или одакле су падале крхотине. По киши и у мраку, ништа није било јасно.

Пре него што смо се вратили у ауто, застала сам поред Теслине статуе и још једном погледала лабораторију у рушевинама. Био је

то један од оних тренутака када се времена прекривају и ја сам била ухваћена између. Године 1895. пожар је уништио Теслину лабораторију у Њујорку. Док је пламен обухватао зграду Јужне Пете авеније, са собом је носио све белешке, моделе, опрему и фотографије. Целокупни животни рад је нестао, од којих се неки елементи никада нису могли реконструисати. Све што је тада остало је оно што је проналазач држао у свом уму. Док сам гледала разарање, могла сам да осетим неутешиво присуство поред себе. Пулсирајућа светла треперила су преко његовог чела. Чула сам како изговара једине речи које је могао да изустити док му је новинар прилазио на лицу места: „Превише сам потресен да бих говорио. Шта да кажем?” И онда, поново ватра.

Чим смо стигли кући, послала сам поруку мом драгом пријатељу, Душану Стојановићу, Теслином потомку. Душан живи у Сингапуру и била сам сигурна да још увек није чуо за пожар. Одговорио је у правом Теслином маниру:

Ок. Није добро. Молим Вас, јавиће ми.

Нема одустајања.

Целе ноћи у мислима сам се враћала на сцену у лабораторији. Нисам могла да избацим из главе ни ватру ни понављање догађаја. Када је његова прва лабораторија била уништена, млади Тесла се брзо опоравио. Док је сам себе извлачио из проблема, проналазач је показивао храбро лице и известио да га је изазов само напунио енергијом. С друге стране, ја нисам толико отпорна. Визија уништене лабораторије уздизала се преда мном, а ја сам се вратила у простор у коме је време рефлектовало време попут lika у огледалу. Тесла је поново стајао поред мене, рамена погнутих у треперавим сенкама, док су му очи одражавале тугу дубљу од пламена.

Да бисмо разумели Николу човека, шта му је Ворденклиф значио, као и дубоке промене које су се догодиле у њему, неопходно је да се вратимо у лабораторију на Менхетну где се, једне септембарске вечери 1894. године, чланови Удружења за електротерапију спремају да присуствују пријему који је организовао сам Електрични Чаробњак. Док њихове кочије путују улицама које су негде осветљене гасом, а негде новим Едисоновим електричним лампама, гости тешко могу да обуздају своје узбуђење. Две ноћи раније, Удружење је прославило свој четврти годишњи састанак. Тесла је након тога требало

да одржи пријем у својој лабораторији; међутим, догађај је одложен за два дана док је он сам „вршио припреме”, пошто испуњавање рокова није била једна од његових врлина.

Сасвим предвидиво, велики део вечерашњег ентузијазма је због новог осцилатора који Тесла развија. Осцилатор је уређај који производи вибрирајућу електричну струју која се може подесити на одређену фреквенцију и употребити за различите сврхе – велика благодет за најсавременија истраживања електротерапеута. Али нису само његова научна чуда оно чега су гости жељни. Млади проналазач је славна личност по сопственим заслугама.

Чаробњак, како су га звали, такође је одважна романтична фигура. Висок и згодан, елегантне фигуре у савршено скројеним оделима. Укусно одевен по последњој моди, мада помало екстравагантно. Редован у позоришту, опери и борбама за награду, често је виђан са најпознатијим драмским писцима, музичарима, архитектама, финансијерима, уредницима и песницима тог доба. Његови пријатељи биле су познате утицајне личности. Посебно блиски били су му ерудита Роберт Џонсон, уредник часописа *Сенчури*, скандалозни архитекта Стенфорд Вајт. Марк Твен и Џон Мјуир такође су му били добри пријатељи. Било је и жена, у чијем је друштву Тесла уживао исто толико колико су и оне уживале у његовом: супруга Роберта Џонсона, Кетрин, била је најближа Николина пријатељица. Елси Фергусон, глумица и феминисткиња, била је још једна, а да не спомињемо Сару Бернар. Другим речима, Тесла је био мегазвезда.

Како је Тесла био члан ове „енергичне дружине”, новине су се хватале за било коју информацију о њему – његове изуме, јавне наступе, планове за будућност, личност, навике, одећу (укључујући и зелене ципеле!), па чак и за приче из детињства – једном речју, за све што су могли да добију. Серијализовани чланци били су навелико прештампавани, а јавност их је гутала. Тада, као и данас, приче о Џеј Џеј Астору, Валдорф-Асторији, Клубу играча, јахтама, краљевској породици и слично, често су доминирале дискусијама о Тесли, толико да је одсјај модерне елите готово засенио светлост његових достигнућа.

Дакле, вечерас, док се колона кочија повлачи до Теслине лабораторије, узбуђење нараста и обавија групу као рој пчела. Прва јесења хладноћа већ се осећа у ваздуху и господа ужурбано уводе даме у